

Proměny v přípravě učitelů

Některé aspekty vzdělávání učitelů v otázkách speciální pedagogiky

Petr Franiok

Abstrakt: Příspěvek se zabývá pregraduální přípravou učitelů pro 1. stupeň základní školy a pro 2. stupeň ZŠ, teoretickou a praktickou výuka, průběžnou pedagogickou praxí v rámci předmětu speciální pedagogika a reflexí vyučovacích hodin.

Klíčová slova: vzdělávání učitelů, učitelství pro základní školy, speciální pedagogika, pedagogická praxe

Abstract: This paper deals with some aspects of under-graduate teacher training in special education under-graduate teacher training for primary school and second level of elementary school, theoretical and practical graduate, practice period and reflection of lessons.

Key words: teacher training, teaching profession for elementary schools, special education, practice period

Sociální proměny zaznamenáváme na přelomu dvacátého a jednadvacátého století nemalé. Určitý pohyb v sociální sféře bychom mohli dokumentovat rovněž před sto lety – na přelomu století devatenáctého a dvacátého.

Vraťme se však k současnosti a podívejme se, byť nepřímo, na to, jaké jsou výchovné možnosti školy. Co dnešní, především základní škola zprostředkovává svým žákům prostřednictvím mladších učitelů, kteří prošli pregraduální přípravou pro výkon profese učitele základní školy v posledních deseti, třinácti letech na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity.

V komplexní pregraduální přípravě učitelů byl v průběhu celého dvacátého století (včetně období po 2. světové válce, kdy vzdělávání učitelů dostalo ucelený vysokoškolský charakter) zdůrazňován požadavek, aby současně s výukou teoretických předmětů probíhala praktická příprava studentů nejlépe ve fakultních školách (dříve cvičných školách), kde studenti formou náslechlů, ale později také dílčích výstupů či při výuce celých vyučovacích jednotek mají možnost prvního ověření čerstvě nabytých teoretických

vědomostí. Tak je tomu u studentů studijních oborů Učitelství pro 1. stupeň základní školy a Učitelství pro 2. stupeň základní školy v předmětu Speciální pedagogika. Možná by se mohlo na první pohled zdát, že právě tento předmět není pro studenty programu Učitelství pro základní školy dominantní, přesto právě moment, kdy studenti v rámci cvičení z předmětu Speciální pedagogika poprvé poznávají na vlastní oči a na vlastní kůži některé typy speciálních škol, činí tento předmět zcela rovnocenným k některým dalším obecnějším pedagogickým či psychologickým disciplínám. Jak jsem již naznačil, většina studentů se dostává do speciálního školského zařízení poprvé až v průběhu prezenčního studia programu Učitelství pro základní školy.

Studenti mají zájem právě o poznání podmínek výuky ve speciálních školách, zvláště v pomocných školách. Při výuce žáků mentálně retardovaných je evidentní vysoká míra speciálních vzdělávacích potřeb. Studenti, kteří jsou v průběhu svého magisterského studia připravováni na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity, aby zvládli výuku na prvním a druhém stupni základních škol, musí být obeznámeni s prostředím zvláště v pomocných školách, speciálních základních škol pro žáky se smyslovými poruchami. Dříve nebo později budou ve své vlastní učitelské praxi postaveni jako třídní učitelé do pozice toho, kdo stojí u zrodu návrhu na přeražení žáka do některého typu speciální školy. O uskutečnění tak závažného kroku v životě dítěte (žáka), jako je přeražení do speciální školy, budou spolurozhodovat odborníci v pedagogicko-psychologické poradně, speciálně pedagogickém centru, ředitel speciální školy, ale především rodiče žáka, kteří zpravidla jako jediní zákonní zástupci dítěte rozhodují prakticky s konečnou platností o vřazení svého dítěte do speciální školy. Bývá to právě učitel, učitelka základní školy, na kterého se budou rodiče handicapovaného žáka často obracet a je právě na učiteli základní školy, do jaké míry dokáže, na základě průběžně prováděné diagnostiky vystihnout vzdělávací možnosti žáka, když vezmeme v úvahu motivovanost žáka, kvalitu rodinného prostředí a další činitele.

Jde o náslechovou, nepříliš rozsáhlou (4–5 hodin) praxi spojenou s rozbohem hospitovaných hodin a seznámením se s prostředím a kurikulem speciální školy. Studenti se seznámí s běžným provozem, s některými výchovnými a vzdělávacími problémy. Uvedená náslechová praxe je zařazena ve studijních plánech studijního oboru Učitelství pro 1. stupeň základní školy do 2. ročníku studia a v případě studijního oboru Učitelství pro 2. stupeň základní školy do 3. ročníku studia. Ve třetím ročníku je již většina studentů schopna adekvátně reflektovat shlédnutou vyučovací hodinu. Studenti jsou schopni jednotlivé činnosti ve vyučovací hodině analyzovat a vyvodit alespoň dílčí závěry, které se vztahují k odlišným vzdělávacím postupům. Použití rozdílných speciálně pedagogických zásad a metod je typické pro žáky

se speciálními vzdělávacími potřebami. Písemným výstupem studenta z následkových hodin je hospitační záznam, v jehož závěru studenti shlédnutou výuku hodnotí.

Z hospitačních záznamů zejména ve zvláštní škole je patrné, že si studenti plně uvědomují určité odlišnosti školního klimatu od školy základní. Tempo výuky se jim jeví pomalejší, větší část z vyučovací hodiny je věnována procvičování učiva. Všimají si, že celá struktura vyučovací hodiny je jiná, poněkud volnější, s velkým prostorem pro motivaci, častým střídáním činností. Zcela výjimečně jsem se setkal ve studentských hospitačních záznamech v závěru s názorem, že hodina byla pro žáky nezajímavá, nudná, že učitel nebyl dostatečně připraven. Velká většina (85 %) shlédnutých hodin byla podle studentských záznamů hodiny zajímavá, pro ně samotné velmi podnětná s množstvím didaktických her. Práci učitelů speciálních škol (zejména zvláštních a pomocných škol) hodnotí studenti jako obtížnou až velmi obtížnou. Jsou si vědomi, že příprava učitelů speciálních škol na výuku je poněkud jiná. Učitel (učitelka) speciální školy musí dobře znát individuální zvláštnosti žáka, jeho individuální vzdělávací program a činnosti ve vyučovací hodině přizpůsobit jeho možnostem, schopnostem.

Můžeme konstatovat, že studenti ve studijních oborech Učitelství pro základní školy jsou v České republice dostatečně připraveni, pokud jde o předmětovou složku vzdělání. Avšak tito budoucí učitelé nejsou vždy dostatečně připraveni, aby se mohli vyrovnávat s úkoly, které rovněž spadají do kompetence školy a které školy musí řešit. Takovým požadavkem je schopnost reagovat na rozmanité potřeby a zájmy žáků, na nové požadavky, které společnost na školu klade ve smyslu nepřetržitého dynamického přizpůsobování učebních plánů, vzdělávacích programů a také metod výuky. Uvedené vyplývá z větší autonomie škol i jednotlivých učitelů. To, co se vyžaduje především, je schopnost a ochota učitelů být aktivní ve výuce; v komunikaci se svými žáky, kolegy, rodiči žáků, v obci. Seznamovat se s novými způsoby výuky a uplatňovat je ve svém pedagogickém působení.

Uvedené schopnosti a kompetence v kombinaci s dobrou znalostí svého oboru a zájmu o vše, co souvisí s komplexním pojetím výchovně-vzdělávacího procesu, tvoří nezbytný základ pro kvalitativní změny v pojetí výchovy a vzdělávání v současné době, kdy učitelé musí reagovat na změny a zároveň si podržet schopnost určitého kritického nadhledu v době, kdy se právě v důsledku sociálních proměn v české a evropské společnosti dožadujeme, aby česká škola více využívala výchovné možnosti, a to nejen ve vztahu k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami a k oboru Speciální pedagogika.

Literatura

- FRANIOK, P., KYSUČAN, J. *Psychopedie – Speciální pedagogika mentálně retardovaných*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, 2002.
- FRANIOK, P. *Kapitoly z teorie speciální pedagogiky*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, 2003.
- KRAUS, B. Výchova ve společenských proměnách na počátku nového století. *Pedagogika*, 2003, roč. 53, č. 3, s. 253–269.
- Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2001.
- Starting Competences Needed to be an Inclusive Teacher*. Dostupné na: <http://www.geocities.com/sencdi/>
- VÍTKOVÁ, M. *Integrativní školní (speciální) pedagogika*. Brno: MSD, 2003.
- Vyhláška č. 127/1997 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách.
- Vyhláška č. 291/1991 Sb., o základní škole.
- Vyhláška č. 9/2004 Sb., kterou se mění vyhláška č. 291/1991 Sb., o základní škole.

FRANIOK, P. Některé aspekty vzdělávání učitelů v otázkách speciální pedagogiky. *Pedagogická orientace* 2004, č. 3, s. 98–101. ISSN 1211-4669.

Adresa autora: PaedDr. Petr Franiok, Ph.D., Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, Dvořákova 7, 701 03 Ostrava, franiok@osu.cz